

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 821.161.2:82.09

DOI: 10.31475/fil.dys.2020.11.01

НАДІЯ ГАСЬВСЬКА,

*кандидат філологічних наук, професор
(м. Київ)*

**О. Гончар, А. Малишко, Д. Павличко:
творчий діалог та літературно-критична рецепція**

У статті йдеться про творчий діалог класиків української літератури Олесь Гончар, Андрія Малишка і Дмитра Павличка – митців, для яких характерна людська гідність і національна самопошана. З'ясовано особливості творчих контактів, зв'язків на рівні мотивів та образів у творах письменників. Акцентовано на суголосності світоглядних та ідейно-творчих інтенціях митців, особливостях рецепції їхнього доробку в творчому й спогадовому дискурсах.

Ключові слова: діалог, патріотизм, кордоцентризм, традиції, характер, мотив.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Як свідчить Д. Павличко, знайомство його і А. Малишка відбулося 1953 року під час зустрічі (в Києві) зі студентами Львівського університету, серед яких був і Д. Павличко. Виступ А. Малишка назавжди запам'ятався Д. Павличку. В своїх «Спогадах» він пише: «Я відчув: перебуваю в магічній владі його поетичного й ораторського слова. Це відчуття приходило до мене завжди, коли я слухав Малишка. І тепер, як читаю його, в естві моему звучить молодий і рідний голос поета, і на те звучання, на неповторні інтонації накладається його щемливе неспокійне й чесне слово. [...] Я полюбив Малишка одразу, з першого погляду, з першої почутої від нього трибунної, нефальшиво-патетичної, а людської схвильованості, за якою була його одна-єдина, ні на що на світі не схожа доля. Він читав свої хрестоматійні речі («Батьківщині», «Україно моя»)» [5, с. 136, 81].

А. Малишко, Д. Павличко й О. Гончар з дитинства відчували відповідальність і усвідомлення відповідальності, як пише Д. Павличко, «франківського зобов'язання «віддати працю свого життя тому простому народові», з якого вийшов, який понад усе любив» [4, с. 136]. Очевидно, саме ця відповідальність перед народом об'єднує

О. Гончара, А. Малишка і Д. Павличка. І хоч митці писали в різних жанрах, у різний час, але проблематика і актуальність їх творів багато в чому єдина. Україна, її доля, майбутнє завжди були в полі зору письменників.

Аналіз досліджень і публікацій... Художній світ, стилеві особливості та новаторські прийоми письменників проаналізували у творчості О. Гончара – І. Семенчук, П. Тронько, М. Наєнко, А. Погрібний, І. Михайлин, М. Степаненко; у творчості А. Малишка – О. Гончар, Г. Герасимова, Н. Гаєвська, Ю. Кобилецький, М. Скорський, А. Ткаченко; у творчості Д. Павличка – С. Крижанівський, М. Ільницький, Ю. Мельничук, Р. Лубківський, М. Рябчук, С. Барабаш, В. Моренець та інші. Оскільки проблема, винесена у заголовок, досі залишається поза науковою рефлексією, вона нами розглядається вперше.

Формулювання цілей статті... Мета статті – розкрити творчий діалог О. Гончара, А. Малишка, Д. Павличка, спільний погляд письменників на важливі історичні події, виявити україноцентричні спільні риси в художній спадщині класиків української літератури.

Виклад основного матеріалу... Між митцями існував творчий діалог. На різних етапах він був різним, інколи більш активний, системний і навпаки. У всіх трьох було чимало спільного. Вони писали статті, один про одного, рецензії на твори, а згодом спогади. Так, у своїх спогадах Д. Павличко пише: «Я писав статті про Гончара-письменника. Захоплений його багатющою мовою, дорівнятися до якої не міг ніхто з видатних прозаїків України другої половини ХХ ст., зачарований характерами його героїв, чистотою їх моралі й поведінки, у кожній прикметі його письма бачив протест проти антиукраїнства, я жив Гончаревою, тобто ним практикованою, народною аристократичністю.

Тепер я перечитую його «Щоденник» і знову бачу людину мудру, освічену, далекоглядну, позбавлену самолюбства, прагнущу зрозуміти свій час і тих людей, що споріднені були з ним любов'ю до України і до правди» [5, с. 155]. Д. Павличко був захоплений творчою особистістю О. Гончара. Пізніше, він напише: «Я ніколи не ніс ореолу над його головою, душею чув його душу, намагався бути серед тих письменників, яких називали гончарівцями» [5, с. 139].

А. Малишка О. Гончар називав «митцем глибокого патріотичного почуття». Поет створив художньо неповторні вірші, прикметною ознакою яких є кордоцентризм. Латинське «cordis» означає серце, тобто основою людських думок і почуттів є серце, душа, настрої, почуття. У ліриці А. Малишка, як відзначав Д. Павличко, образ серця – наскрізний (до речі, як і в самого Д. Павличка). Його чуттєві

компоненти такі: любов до матері, родини, України, народної пісні й думи. У роки Другої світової війни А. Малишко звернувся до жіночого образу, до жінки-матері, втілюючи риси характеру і своєї матері в образі Ярославни. Також це – образ самої України, яка впродовж віків просила своїх синів і дочок захистити Батьківщину від лютого ворога («Мати. Чорна хмара вкриває півнеба з дніпрового краю»). Відтворюючи образ матері, автор вдається до традиційних національних образів і мотивів безсмертного «Слова о полку Ігоревім», розмовних інтонацій та пісенних символів. Образ матері подано через спогади, портретні й побутові деталі: вона у сорочці полотняній, потертій корсетці, старій терновій хустці піднімається на Дніпрову гору і, мов Ярослава, вдивляється вдалину, промовляє до сил природи, очікуючи на визволення, яке принесуть їй сини-воїни. Голос поета – це крик душі, біль серця: «І стоїш ти одна, посивіла, стара Ярославно, / На дніпровським лужку, на трипільському древнім валу». Оспівуючи образ найріднішої людини, поет піднявся до створення ідеального образу матері – через солдатську матір, Ярославну, матір-Україну, до всесвітнього образу матері-Землі.

Тема України – одна з провідних у творчому доробку всіх трьох письменників. У суворі години найважчих випробувань восени 1941 року в А. Малишка з'явився цикл «Україно моя», сповнений глибокого патріотизму і ніжної синівської любові до Вітчизни. Сучасників поета і тоді, і нині вражала глибоко ідейна й художня сила поезій циклу А. Малишка. За словами О. Гончара, тільки «поет справді народний, митець глибокого патріотичного почуття міг так передати пекучий біль розлуки з рідною землею, тугу за Україною, оту синівську непогасну спрагу, що нею говорить не один рядок найкращих Малишкових поезій того часу» [1, с. 136]. Цикл «Україно моя» складається з п'яти частин, об'єднаних темою України, нагадує симфонію: в ній органічно поєднано цілу гаму почуттів, переживань, емоційних станів ліричного героя. Щирі й інтимні, пафосні й гнівні інтонації надають особливій напруги творові. У першій частині виразно національні образи Дніпра-Славутича, колискової пісні, зорі, Шевченкової кручі, карпатських долин малюють поетичний і величний часопросторовий образ рідної Вітчизни, її складний історичний шлях. Митець відтворює ментальні риси українців, які поєднують у собі лагідність душі, мрійництво, миролюбність, а також спрагу до волі, рішучість у діях, непохитність у боротьбі з ворогом, готовність віддати життя за свободу України: «Україно моя, далі, грозами свіжо пропахлі, / Польова моя мрійнице. Крапля у сонці весла. / Я віддам свою кров, свою силу і ніжність до краплі, / Щоб з пожегу ти встала, тополеу в

небо росла» [2, с. 215].

Традиційний фольклорний і шевченківський образ тополі набуває символу України. Переосмислюються й інші образи: Микула уподібнюється до поета-воїна, якому вкрай важко залишати рідну землю, відступаючи під шаленим наступом ворогів: «Я дивився – і німів, і прощавсь – і прощатись не міг». Поет психологічно тонко вмотивовує почуття ліричного героя, силу його болю, гіркоту відступу.

Трагічний образ окупованої фашистами України поет малює через картину палаючої хати, образи уявлених батьків, замученої ворогом дитини. Його земля оповита «чорним горем», тому фольклорні образи в контексті поезії набувають особливих фарб і змісту. Лірична, народнописанна палітра панує в циклі – образи прості, зрозумілі багатьом: кінські копита, вітер, сонце, соловей тощо. На їх основі створюються неповторні картини, які викликають у читача щирі й сердечні почуття. Голос поета звучить то ніжно, то з болем, то як сурма. Особливої теплоти його зізнанням надають автобіографічні деталі, проте біль серця, скорбота не витісняють оптимістичного погляду. Поет свято вірить у перемогу. Автор вдається до ремінісценцій, використовуючи шевченківський заклик «До кари!», звертається до героїчних образів Наливайка і Залізняка: «У димному полі встає Наливайко / І землю стрясає страшною рукою». Водночас, Україна в уяві героя вималюється в образі «барвінкового поля», «зеленого і вічного саду», пробудженої месниці. У тяжких і страшних випробуваннях війни герой А. Малишка не загубив людяності, найблагородніших почуттів до батьків, дружини, побратимів. Він стає до бою, щоб захистити гуманістичні цінності: «Від чужої кулі, під заграви, / Упаду схвильований в бою... / За твої врожаї, тихі трави, / За людей і невмирущу славу, / За цю землю зоряну мою» [2, с. 215].

У поезії А. Малишка переплелися виразне документальне, публіцистичне начало, забарвлене напруженою емоційністю, і щирий ліризм. Поет створює у роки війни високохудожню інтимну лірику. Вірш «Я тебе вимріяв, ніжну й жагучу» змальовує образ дівчини-бійця. Це – монолог-сповідь ліричного героя, який щиро зізнається в коханні до дівчини, яка постає в ореолі незвичайної краси: «Зірка твоє освітила обличчя / І потемніла...». Боець живе надією на зустріч із золотокою красунею, що так запала в душу. Щире кохання допомагає юнакові вижити у тяжких воєнних умовах: «Крикну: прийди! – і прийдеш неминуче, / Крикну: рятуй! – і воскресну в рятунку». Доповнюють образ коханої поезії «Полюбила мене, не питала...», «Буду різьбить на чорному камені...», «Не печаль мої помисли строгі...», а також поеми «Любов», «Марія», «Жива легенда» та ін.:

Дівчата з нашої частини,
Який вам обрій зацвіта?
Пройшли над бур'янами
Военні молоді літа.
Я бачу ночі подніпрові,
Шинельки ваші в тумані,
Як ви, русяві й чорноброві,
Жили й трудились не одні,
Як погибали з нами в полі:
«І ти солдат, і я солдат»,
І наші рани й чорні болі
Несли на плечах в медсанбат,
Давали випить склянку чаю,
Щоб не зомлів і не згорів,
І, по сердечному звичаю,
Нам заміняли матерів... [3, с. 218–219].

З такою ж ніжністю описує воїнів і О. Гончар в «Прапороносцях». Образ Шури Ясногорської ніби перегукується з героїчними жіночими образами А. Малишка.

Усі трое митців надзвичайно талановиті. Д. Павличко писав про А. Малишка (це стосується і О. Гончара, і його самого): «Талант Малишка – це любов, любов до людей, а любов завжди народжується з правди. Його ж любов до народу, до людей праці і до самої праці народжена з тієї правди, якій заглядав у вічі поет ще дитиною. То була правда тяжкої праці його батька, то була правда вічної журби і гризоти його матері. Він жив саме тією правдою, і вона була його повітрям і водою, а потім стала його чуттям і думками» [2, с. 14]. Не лише проза О. Гончара, а і його поезії перегукуються з багатьма віршами А. Малишка періоду Другої світової війни.

Любов до України, любов до людини звучить у кожному творі письменників. В О. Гончара – починаючи від невеличких оповідань, поетичних творів, повістей і романів. Так, у «Прапороносцях», «Соборі», «Тронці» та ін. творах надзвичайно сильний патріотичний струмінь, який має виховний момент, спрямований до нових поколінь, які мають можливість пізнавати історію України, її минуле і сучасне, вірити в майбутнє, вірити в заповіт Т. Шевченка.

Ти дав нам силу рвать кайдани
І кров'ю прапор окропить.
Твоє ім'я не перестане
І нашим правнукам світить [6, с. 427].

Ці слова Д. Павличка можна поставити епіграфом до багатьох

творів як А. Малишка, так й О. Гончара.

Мотиви патріотизму, любові до України яскраво виражені у творах згаданих митців. Це формує своєрідну творчу суголосність, діалог письменників. Молодший Д. Павличко прийняв своєрідну естафету від метрів літератури і продовжив достойно традиції А. Малишка і О. Гончара. Хіба не перегукуються рядки Д. Павличка з рядками Малишкової поезії «Україно моя...»:

Вставай, Україно, вставай,
Виходь на дорогу свободи,
Де грає широкий Дунай,
Де ждуть європейські народи.
Вставай та кайдани порви,
Дай познак, ясніший від грому,
Що ти не рабиня Москви,
Й рабою не будеш нікому.
Вставай, Україно, вставай,
Єднай Чорне море й Карпати,
І свій переболений край
Не дай ворогам розламати.
Вставай та здіймай знамено
Вселюдської згоди й любові,
Щоб волі святої вино
Спожити без помсти і крові.

Можна наводити чимало спільних поглядів письменників на важливі історичні події, їх думки збігаються. Близькими є А. Малишко та Д. Павличко у своїй ніжній, емоційній інтимній ліриці та пісенній творчості. Д. Павличко писав про А. Малишка (ці слова відносяться і до нього самого): «Я любив його і сьогодні люблю. Мені дуже хочеться, щоб його життя було вивчене, розпізнане, схарактеризоване сучасниками поета, а ще ж бо живуть люди, які знали те життя набагато краще за мене. Зрештою, цим повинні зайнятися історики літератури. Творчість Малишка гідна того, щоб у неї вдивлялися на різних історичних етапах, причому вдивлятися не тільки школярськими, а й академічними очима. Музика Малишкової поезії, гармонія не звуків, а почувань його слова – це те, що не проминає або проминає, як літо чи весна, щоб наступного року схвильовати душу й показати, яка широчінь і невичерпність у простих словах:

Україно моя, мені в світі нічого не треба,
Тільки б голос твій чути і ніжність твою берегти» [5, с. 95].
Творчий діалог, який розпочався між письменниками на початку

60-х років тривав і триває нині. Свідченням цього є вірш Д. Павличка «Голос Андрія Малишка», написаний до 100-річчя поета. Епіграфом до твору Д. Павличко взяв слова А. Малишка:

Україно моя, мені в світі нічого не треба,
Тільки б голос твій чути і ніжність твою берегти

І піднявся Андрій, та не мовив до мене ні слова,
Тільки усміх майнув, наче сказано: «Знаю!» – і зник.
Та здається мені, що на вулицях Києва й Львова
Досі бачу його вогнедишний, розгніваний лик.
Він століття своє пам'ятає, не може забути,
Знає, звідки прийде в Україну поріддя жажне,
Знає, хто і чому не поїде молитись під Крути,
Знає, хто і чому нашу мову ще тричі розпне.
Стус до нього писав, я – хилився з печалі та болю,
Чув я в творах його гул і подих козацьких держав.
Все прощав я йому за той голос, що кликав до бою,
Як дрижали ми всі і як я коло нього дрижав» [5, с. 155].

Висновки... Отже, творчий діалог митців триває й нині. Цей зв'язок пояснюється спільністю поглядів на мистецтво, літературу, життя і виникає з гармонійного поєднання багатьох компонентів, серед яких поруч із яскраво фольклорними стоять і суто літературні. Досконале відчуття української мови, особливо її природної музикальності, вироблене в митців як на фольклорній основі, так і на переплетінні впливів поезики Т. Шевченка й І. Франка. О. Гончар саме про це писав, згадуючи А. Малишка: «[...] сталий, надійний товариш, людина з святинями в душі, поет Шевченкового кореня. Цілком надійною була в ньому внутрішня сила переконань, міць відданості справжньому, достойному, високому» [1, с. 30]. О. Гончар, А. Малишко і Д. Павличко були і залишаються яскравим суцвіттям «з глибоким корінням» нашої літератури. Могутнім і сильним голосом справжніх митців, сурмачів своєї епохи вони підтримували один одного в складні часи (Д. Павличко згадував: «Я ж виступив на захист «Собору» і на зборах СПУ, і взагалі, де тільки міг» [5, с. 140]). Емоційно-естетичні, актуальні й геніальні твори всіх трьох, як зазначає тогочасна і сучасна критика, сприяють розвитку української літератури, загалом культури й державності.

Список використаних джерел і літератури:

1. Гончар О. Сурмач // Малишкові дороги. Спогади про Андрія Малишка. К.: Дніпро, 1975. С. 27.

2. Малишко А. Твори: в 10 томах. Т. 2. К.: Дніпро, 1973. 215 с.
3. Малишко А. Твори: в 10 томах. Т. 7. К.: Дніпро, 1973. 219 с.
4. Павличко Д. Сонця і правди сурма. // Малишко А. Твори: в 10 томах. Т. 1. К.: Дніпро, 1972. С. 12–13.
5. Павличко Д. Спогади. Т. 1. К.: Ярославів Вал, 2015. 488 с.
6. Павличко Д. Тарасе! Правдо вогнелика! // Павличко Д. Твори: в 3 томах. Т. 2. К.: Дніпро, 1989. 427 с.

References:

1. Honchar O. Surmach // *Malyshkovi dorohy. Spohady pro Andriia Malyshka*. K.: Dnipro, 1975. S. 27.
2. Malyshko A. Tvory: v 10 tomakh. T. 2. K.: Dnipro, 1973. 215 s.
3. Malyshko A. Tvory: v 10 tomakh. T. 7. K.: Dnipro, 1973. 219 s.
4. Pavlychko D. Sontsia i pravdy surma. // *Malyshko A. Tvory: v 10 tomakh*. T. 1. K.: Dnipro, 1972. S. 12–13.
5. Pavlychko D. Spohady. T. 1. K.: Yaroslaviv Val, 2015. 488 s.
6. Pavlychko D. Tarase! Pravdo vohnelyka! // *Pavlychko D. Tvory: v 3 tomakh*. T. 2. K.: Dnipro, 1989. 427 s.

Summary

Nadiya Gayevska

O. Honchar, A. Malyshko, D. Pavlychko:

Creative Dialogue and Literary-Critical Reception

There has always been a creative dialogue between the three Ukrainian writers, O. Honchar, A. Malyshko and D. Pavlychko. All three were extremely talented artists. And despite appearing in different genres, they have been in contact, supporting each other throughout their lives. O. Honchar and A. Malyshko were at the front during World War II, so logically in their works we see the front life, ordinary warriors and writers' lives during the war. Later in their memoirs, they reproduce the harsh days of sorrow, the pain of loss, the joy of victory. The article states that A. Malyshko and D. Pavlychko are songwriters. Artists with fine mental organization. Their poetry is a unique phenomenon in Ukrainian literature. All three had many common themes, but one was always a priority – the theme of love for Ukraine, the native land, it is cross-cutting. To date, there is still no research that would cover and systematize all archival, newspaper material in terms of contact writers, in terms of their creative dialogue. The article attempts to create a living model of creative dialogue between the artists. It is about different periods of creativity, peculiarities of style of each of them. Emphasis is placed on the thematic and genre richness of works by O. Honchar, A. Malyshko and D. Pavlychko. In particular, the process of research analyzes the artistic world of each artist of the word, which gives the opportunity to delve into the problems, the psychology of the characters of the works. The article also examines the typological connections of designated writers. The author of the article concludes that the creative dialogue of O. Honchar, A. Malyshko and D. Pavlychko contributed to enriching each with new topics, problems, characters, which contributed to the overall development of Ukrainian literature.

Key words: *dialogue, patriotism, cordocentrism, traditions, character, motive.*

Дата надходження статті: «24» квітня 2020 р.

Дата прийняття до друку: «20» жовтня 2020 р.